

Оглядове досьє щодо правового режиму водних ресурсів та земель, пов'язаних із водними об'єктами, в Європейському Союзі (на прикладі Франції і Словаччини)*

***Анотація.** У досьє проаналізовано правове регулювання водних ресурсів та земель, пов'язаних із водними об'єктами, на рівні Європейського Союзу, у тому числі у Франції та Словаччині. Встановлено, що у Франції діє змішана публічно-приватна модель регулювання, тоді як у Словаччині конституційно закріплена державна власність на підземні води та водотоки поєднується з адміністративно-правовими обмеженнями щодо використання земель, пов'язаних із водними об'єктами.*

***Ключові слова:** водні ресурси, право власності, землі водного фонду, водні об'єкти, басейновий принцип, державна власність, водне право, екологічне право.*

Вступ

Правовий режим водних ресурсів у державах-членах Європейського Союзу (далі – ЄС) формується під впливом комплексного наднаціонального регулювання, а саме права ЄС, яке закріплює басейновий підхід до управління водами та встановлює стандарти їх охорони, екологічного стану і сталого використання. Водночас право ЄС не уніфікує питання власності на воду чи землі, пов'язані з водними об'єктами, залишаючи їх у сфері національної компетенції. Це зумовлює співіснування спільних принципів із різними моделями регулювання правового статусу водних об'єктів, земель водного фонду та водотоків у законодавствах окремих держав.

На прикладі Франції та Словаччини простежуються дві відмінні, але концептуально сумісні моделі: французька – заснована на традиційному поєднанні публічно-правових і приватноправових елементів як *res communis*, та словацька – конституційно закріплена модель державної власності на водні ресурси і водотоки. Аналіз зазначених підходів дозволяє оцінити співвідношення між європейськими рамковими вимогами та національними механізмами регулювання прав на воду і землі, пов'язані з водними об'єктами, а також окреслити інституційні й правові інструменти забезпечення сталого управління водними ресурсами.

Основна частина

Основним актом права ЄС, який встановлює юридичну основу для захисту, управління та сталого використання водних об'єктів (річок, озер, ґрунтових вод) на території держав-членів ЄС, є Директива Європейського Парламенту та Ради 2000/60/ЄС від 23 жовтня 2000 року про встановлення рамок заходів Співтовариства в галузі водної політики (далі – Директива)¹, мета якої полягає у запровадженні рамки для захисту внутрішніх поверхневих

¹ Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2000/60/oj/eng>

вод, перехідних вод, прибережних вод і підземних вод. Установлено, що держави-члени повинні визначити індивідуальні річкові басейни, розташовані в межах їх національних територій, та, для цілей цієї Директиви, відносити їх до індивідуальних районів річкових басейнів.

Держави-члени ЄС повинні забезпечувати належні адміністративні механізми, включно з визначенням відповідного компетентного органу, для застосування правил цієї Директиви в межах кожного району річкового басейну. Варто відзначити, що ця Директива не прямо встановлює правила щодо власності на землю чи воду, але визначає обов'язки держав-членів щодо управління водними ресурсами, водозбірними басейнами, дотримання екологічного стану тощо. Аналогічні положення містяться у: Директиві № 2007/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 жовтня 2007 року щодо оцінки та управління ризиками, пов'язаними з повеннями²; Директиві Ради від 12 грудня 1991 року щодо захисту вод від забруднення, спричиненого нітратами із сільськогосподарських джерел³; Директиві Ради 92/43/ЄЕС від 21 травня 1992 року про охорону природних оселищ та дикої фауни і флори⁴; Директиві 2009/147/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 30 листопада 2009 року про збереження диких птахів⁵; Директиві 2006/118/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 12 грудня 2006 року про захист підземних вод від забруднення та погіршення їх стану⁶ тощо.

Франція має розвинену систему норм водного права, яке регулює статус водних ресурсів, управління ними і деякі аспекти володіння. Вода є частиною спільної спадщини нації. Її охорона, примноження та розвиток ресурсів, що використовуються, з повагою до природного балансу, відповідають загальним інтересам. Користування водою належить кожному відповідно до законів і правил, а також раніше встановлених прав⁷. Хоча більшість статей Закону № 92-3 від 3 січня 1992 року про воду скасовано, він заклав основи сучасного водного права Франції. Також можна виділити «тріаду основних водних законів», які були прийняті у Франції та дозволили закласти основи чинного водного законодавства:

- Закон про режим і розподіл води та боротьбу із забрудненням від 16 грудня 1964 року, прийняття якого стало важливим кроком у боротьбі із забрудненням, а отже, і для захисту водних ресурсів як частини спільної спадщини. Законодавець передбачив створення адміністративного округу,

² Directive 2007/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2007 on the assessment and management of flood risks. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2007/60/oj/eng>

³ Council Directive 91/676/EEC of 12 December 1991 concerning the protection of waters against pollution caused by nitrates from agricultural sources. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1991/676/oj/eng>

⁴ Council Directive 92/43/EEC of 21 May 1992 on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1992/43/oj/eng>

⁵ Directive 2009/147/EC of the European Parliament and of the Council of 30 November 2009 on the conservation of wild birds. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32009L0147>

⁶ Directive 2006/118/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on the protection of groundwater against pollution and deterioration. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32006L0118>

⁷ Loi n° 92-3 du 3 janvier 1992 sur l'eau. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000173995>

визначаючи специфіку водозбору, та визначив низку правопорушень, суб'єктами яких є забруднювачі⁸;

- Закон про воду від 3 січня 1992 року вперше дозволив перейти до уніфікації правового режиму водних ресурсів у Франції. Таким чином, право на воду було об'єднане навколо чотирьох основних принципів: принципу єдності водних ресурсів; принципу водної спадщини; підтвердження загального характеру охорони водних ресурсів і принципу збалансованого та сталого управління водними ресурсами. Цей закон передбачає єдину систему дозволів і декларування для всіх робіт та діяльності, що виконується не для побутових цілей, залежно від важливості робіт, пов'язаних з ними ризиків, небезпек та впливу на здоров'я, безпеку й вільний потік води⁹;

- Закон про воду та водне середовище від 30 грудня 2006 року закріпив принципи, затверджені в Законі 1992 року. Серед основних нововведень, закріплених цим Законом, є: визнання пріоритетного використання води для споживання людиною; визнання права доступу до питної води за умов, що є економічно прийнятними для всіх¹⁰.

Так, у Франції правові норми, що регулюють охорону та управління водними ресурсами, розпорошені в кількох кодексах, законах, декретах тощо. Наприклад, планування управління водними ресурсами регулюється Екологічним кодексом, громадське водопостачання – Кодексом місцевих органів влади, річкове громадське надбання – Загальним кодексом державної власності, правопорушення, пов'язані із забрудненням води, – Кримінальним кодексом тощо. Під впливом законодавства ЄС французька правова база наразі переорієнтувала свій фокус на те, що вода є життєво важливим ресурсом з урахуванням її природного циклу, екологічної ситуації навколишнього природного та водного середовища.

Правовий статус і режим водних ресурсів та об'єктів тісно пов'язані з правом власності. Цивільний кодекс зазначає, що вода є *res communis*, тобто чимось, що нікому не належить, і її використання є спільним для всіх. Крім того, стаття L. 2111-7 та наступні статті Загального кодексу про власність публічних осіб розрізняють державні водотоки, що підпадають під дію публічного права, та недержавні водотоки, що підпадають під дію приватного права¹¹.

Французька територія поділена на 12 основних річкових басейнів (Рис. 1), 7 із яких розташовані в межах метрополії. Хоча спеціалізовані водні установи на національному рівні мають переважно консультативну роль, ті, що знаходяться в річковому басейні, мають реальні повноваження щодо прийняття рішень. Перш за все, префект-координатор басейну має достатній

⁸ Loi n° 64-1245 du 16 décembre 1964 relative au régime et à la répartition des eaux et à la lutte contre leur pollution. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000000509753/>

⁹ Loi n° 92-3 du 3 janvier 1992 sur l'eau. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000173995/>

¹⁰ Loi n° 2006-1772 du 30 décembre 2006 sur l'eau et les milieux aquatiques. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/eli/loi/2006/12/30/DEVX0400302L/jo/texte>

¹¹ CHIU Victoria (January 5, 2025), Water law in France, Encyclopedia of the Environment, Accessed February 16, 2026 [online ISSN 2555-0950]. URL: <https://www.encyclopedia-environnement.org/en/society/water-law-in-france-2/>

досвід для забезпечення узгодженості та раціоналізації місцевого управління водними ресурсами.

Рис. 1. Гідрографічні басейни Франції.

У 2005 році було створено басейнові комітети в кожному річковому басейні. Ці комітети, також відомі як «водний парламент», відіграють вагомую роль в управлінні річковими басейнами. Водний парламент складається із 3 колегій, 40 % членів яких є представниками місцевих органів влади, 40 % – водокористувачами та 20 % – представниками уряду. Крім того, діють водні агентства, які відіграють особливу роль у впровадженні принципу збалансованого та сталого управління водними ресурсами. Сьогодні водні агентства мають статус державних адміністративних установ, вони створюються в кожному басейні або групі річкових басейнів та підпорядковуються Міністру охорони навколишнього середовища.

Також Екологічний кодекс Франції містить Розділ I: вода, водне та морське середовище (статті L210-1–L219-18)¹², яким регулюються такі питання: правовий статус води як ресурсу; управління водними басейнами; дозволи на водокористування; екологічні вимоги; охорона водних екосистем; адміністративний контроль тощо.

У Цивільному кодексі визначено: кожен, хто має джерело на своїй землі, завжди може використовувати воду, як забажає, у межах дозволених обмежень та для потреб своєї спадщини. Власник джерела не може використовувати його на шкоду власникам земель, що знаходяться нижче, які протягом понад тридцяти років будували та завершували будівництво на землі, з якої виходить джерело, видимі та постійні споруди, призначені для використання вод або полегшення їхнього проходження на їхню власність (стаття 642); якщо з моменту їх виходу з-під землі джерельні води утворюють водотік, що має характер громадських та проточних вод, власник не може відводити їх від їхнього природного русла на шкоду користувачам, що знаходяться нижче за

¹²

течією (стаття 643); будь-хто, чия власність межує з проточною водоймою, окрім тієї, що оголошена частиною суспільного надбання, може використовувати її для зрошення своєї власності. Особа, через чию власність протікає ця вода, може використовувати її протягом того часу, коли вона там протікає, але за умови, що вона поверне її на виході зі своєї землі у звичайне русло (стаття 644).

Таким чином, у Цивільному кодексі Франції не існує окремої статті, яка прямо встановлює загальне «право власності на воду», оскільки вода як така переважно не є предметом приватної власності, а розглядається як річ спільного користування або регулюється спеціальними правилами водного та адміністративного права. Вода у природному стані (струмки, річки) не належить приватно як річ сама по собі – вона вважається *res communis* (спільним ресурсом). Тим не менш сусідні власники землі можуть мати певні права на використання води, якщо вона: протікає на їхню територію (стаття 641); виникає у вигляді джерела на їхній землі (стаття 642); протікає уздовж її ділянки і використовується для місцевих потреб (стаття 644).

У **Словаччині** водне та земельне право побудовані на основі загальноєвропейських стандартів, і окремі норми імплементовані через національне законодавство. Вода як природне багатство та підземні води належать державі (державна власність).

Відповідно до статті 4 Конституції Словаччини підземні води, природні лікувальні ресурси та водотоки є власністю Словацької Республіки. Словацька Республіка охороняє та примножує ці багатства, економно й ефективно використовує мінеральні багатства та природну спадщину на благо своїх громадян і майбутніх поколінь. Транспортування води, забраної з водойм, розташованих на території Словацької Республіки, через кордони Словацької Республіки транспортними засобами або трубопроводами заборонено, проте заборона не поширюється на воду для особистого споживання, питну воду, розфасовану в споживчу упаковку на території Словацької Республіки, та природну мінеральну воду, розфасовану в споживчу упаковку на території Словацької Республіки, а також для надання гуманітарної допомоги та сприяння у надзвичайних ситуаціях. Деталі щодо умов транспортування води для особистого споживання та води для надання гуманітарної допомоги і сприяння у надзвичайних ситуаціях встановлюються законом¹³.

Уряд Словацької Республіки Постановою № 319/2022 від 11 травня 2022 року затвердив Водний план Словаччини (оновлення 2021 року), який складається з Плану управління адміністративною територією басейну річки Дунай та Плану управління адміністративною територією басейну річки Вісла. План розвитку систем громадського водопостачання для території Словацької Республіки на 2021–2027 роки (далі – «PRVVaVK 21-27») є додатком до Водного плану. PRVVaVK 21-27 є основним рамковим документом для керівництва підготовкою, плануванням та впровадженням міських

¹³ 460 ÚSTAVA SLOVENSKEJ REPUBLIKY z 1. septembra 1992. URL: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1992-460>

каналізаційних мереж та очисних споруд стічних вод. Він визначає статус муніципалітетів та фіксує майбутні підключення або будівництво системи громадського водопостачання для кожного муніципалітету. Відповідно до PRVVaVK 21-27 цілі поступово виконуються, будуються нові системи громадського водопостачання та завершуються ті, що знаходяться на стадії будівництва¹⁴.

Мета Концепції водної політики Словацької Республіки до 2030 року полягає у створенні стійкого ландшафту, здатного утримувати воду та пом'якшувати негативний вплив змін клімату, створюючи водні ресурси необхідної якості для сталого споживання. Реалізація Концепції водної політики базується на застосуванні та дотриманні таких принципів:

- *вода як життєво важливий компонент довкілля та природний ресурс.* Водотоки та землі під ними належать державі. Вода є важливою для функціонування суспільства та екосистем. Вода та водозалежні екосистеми надають послуги й функції, які мають фундаментальний вплив на якість, кількість, доступність і розподіл води. Використання води та екосистем можливе лише за умови, що їх стійкість не погіршується, і що може бути досягнутий/підтриманий принаймні добрий екологічний стан поверхневих водних об'єктів або добрий кількісний та хімічний стан підземних вод;

- *адаптація до змін клімату.* Так, наслідки зміни клімату проявляються в усіх районах збільшенням частоти екстремальних метеорологічних та гідрологічних явищ (посуха, дефіцит води, повені), змінами в розподілі річкового стоку, змінами в поповненні підземних вод, зсувами та ерозією ґрунту, змінами в стабільності екосистем і, отже, їх здатності утримувати воду та трансформувати поверхневий стік, поширенням інвазивних видів тощо. Заходи адаптації та підвищення стійкості ландшафту мають пріоритет над усуненням наслідків і негативного впливу змін клімату;

- *вода як право людини* – доступ до води та санітарія визнається фундаментальним правом людини, і кожен член суспільства повинен мати доступ до води в достатній кількості та належної якості, включаючи вразливі й соціально незахищені групи чи осіб¹⁵.

Відповідно до Закону 364 від 13 травня 2004 року про води та про внесення змін до Закону Словацької національної ради № 372/1990 Зб. про правопорушення, зі змінами та доповненнями (далі – Водний закон) не встановлено загального права власності на землю водного фонду чи водні об'єкти. Водночас Закон регулює питання: прав і обов'язків фізичних та юридичних осіб у сфері використання і захисту вод; адміністративних процедур щодо дозволів на використання вод; умов господарського управління; забезпечення функцій водотоків; безпеки водних споруд; використання води з урахуванням її стратегічного значення та значення для

¹⁴ Summary reports in accordance with article 7 of the Protocol on Water and Health. The joint secretariat UNECE - WHO/Europe Protocol on Water and Health. Online Reporting System. URL: https://unece.org/sites/default/files/2025-10/Slovakia_summary_report_6th_cycle_1Apr25_ENG.pdf

¹⁵ Water Policy Concept of the Slovak Republic to the year 2030. Website of the Climate Change Laws of the World. URL: https://climate-laws.org/document/water-policy-concept-of-the-slovak-republic-to-the-year-2030_3b2b

безпеки держави, суспільних інтересів, продовольчої безпеки держави тощо. Водний закон регулює права та обов'язки фізичних і юридичних осіб щодо вод та нерухомого майна, пов'язаного з ними, щодо їх охорони, ефективного й економного використання, повноваження та обов'язки органів державного управління водними ресурсами та відповідальність за порушення зобов'язань, передбачених цим Законом¹⁶.

Висновки

У праві ЄС немає єдиного кодифікованого акта, який прямо визначає правовий режим водних ресурсів і пов'язаних з ними земель у класичному «речово-правовому» розумінні (як у національних кодексах). Регулювання здійснюється функціонально та екологічно – через: встановлення екологічних стандартів; зонування територій; режим обмежень господарської діяльності; спеціальні режими охоронюваних територій. Питання власності на води та землі залишаються у компетенції держав-членів (стаття 345 Договору про функціонування ЄС), а право ЄС формує переважно екологічні та управлінські вимоги.

Правовий режим водних ресурсів у Франції сформований як змішана публічно-приватна модель, у якій вода у природному стані традиційно розглядається як *res communis* – спільний ресурс, що не є об'єктом класичної приватної власності та визнається частиною спільної спадщини нації. Її охорона, раціональне використання та відновлення становлять загальний інтерес, а доступ до води здійснюється відповідно до законів і встановлених обмежень. Французьке законодавство диференціює правовий режим водотоків, розмежовуючи державні водотоки публічного використання, та недержавні, які підпадають під приватноправовий режим. Водночас власники земельних ділянок, пов'язаних із водними об'єктами, можуть здійснювати обмежене користування водою (зокрема, у разі наявності джерела на ділянці або протікання водотоку), однак такі права підпорядковані екологічним вимогам, принципу незавдання шкоди іншим землевласникам та збереженню природного русла. Регулювання має комплексний характер і поєднує норми цивільного, адміністративного та екологічного права, при цьому ключову роль відіграє дозвільна система для діяльності, що впливає на водне середовище. Управління здійснюється за басейновим принципом через водні агентства та басейнові комітети, що забезпечує інтегроване управління ресурсами відповідно до вимог права ЄС.

Натомість у Словаччині правовий режим водних ресурсів має чітко виражений публічно-правовий характер і базується на конституційно закріпленій державній власності: підземні води, водотоки та пов'язані з ними природні ресурси належать державі, а водотоки та землі під ними визнаються державною власністю. Таким чином, вода не є об'єктом приватної власності, а її використання здійснюється виключно в межах адміністративно-дозвільної системи. Водне законодавство детально регламентує права та обов'язки

¹⁶ 364 Zákon z 13. mája 2004 o vodách a o zmene zákona Slovenskej národnej rady č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov (vodný zákon). URL: <https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/2004/364>

фізичних і юридичних осіб, порядок надання дозволів, господарське управління водами, безпеку водних споруд і відповідальність за порушення встановленого режиму. Вода розглядається як стратегічний ресурс, що має значення для безпеки держави, продовольчої стабільності та суспільного інтересу; додатково законодавство передбачає обмеження на транспортування води за межі держави. Реалізація басейнового принципу управління здійснюється через Водний план та відповідні плани управління басейнами, а стратегічні документи водної політики Словаччини закріплюють, що визнання доступу до води є фундаментальним правом людини.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

** Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені у документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*